

PAX AMERICANA – POREDAK VREDNOSTI ILI HAOS INTERESA?*

Apstrakt: U tekstu se razmatra priroda međunarodnih odnosa i međunarodne politike kakva se uobličava nakon kraja Hladnog rata, politike čiji pravac u pretežnoj meri određuju SAD kao jedina preostala super-sila. Namera autora je da ukaže na ključne tačke divergencije moralno-vrednosne retorike i spoljno-političke pragmatike ove mega-države. U tom smislu, razmatraju se slučajevi američkog stava, odnosno aktivnog tretmana dva događaja koji su u političko-bezbednosnom pogledu obeležili proteklu deceniju u svetsko-istorijskim razmerama – raspad/razbijanje Jugoslavije i kriza u Persijskom zalivu. Zaključak autorke da je spoljna politika aktualne super-sile još uvek usmeravana real-političkim, odnosno interesnim, pre nego moralno-vrednosnim motivima. U završnom delu rada razmatraju se antropološki argumenti za vaspostavljanje narušenog „balansa moći“ na globalnom nivou, kao jedinog garanta mira i stabilnosti u svetu.

Ključne reči: vrednosti, interesi, međunarodna politika, međunarodni odnosi, razbijanje Jugoslavije, rat protiv Iraka, „globalizacija“.

Ako je vreme, to jest epoha u kojoj živimo, odnosno njena, jaspersovski rečeno – duhovna situacija, i po čemu izuzetna, to je u prvom redu po svesti o njenoj izuzetnosti, svesti kakva se formira u jednom, prostorno manjem i populaciono siromašnijem, ali u poslednjih petnaestak godina istorijski afirmisanom kao nedvosmisleno pobednički/liderski deo sveta, odnosno globusa. Jedan od ključnih elemenata te svesti jeste uverenje (ili, bar, ono što se na retoričkom nivou nastoji uspostaviti kao takvo) da je okončanjem Hladnog rata, odnosno političko-ekonomskim kolapsom real/samoupravno-socijalističkih društava, a time i istorijskim krahom komunizma kao njihovog ideološkog postamenta, istorija ljudskog roda ušla u jednu novu etapu koju će na nivou međunarodne politike obeležiti potpuna rede-

* Tekst predstavlja deo autorkinog rada na projektu „Mogućnost primene modernih filozofsko-političkih paradigmi na transformaciju društva u Srbiji/Jugoslaviji“, koji finansira Ministarstvo za nauku, tehnologije i razvoj Republike Srbije. Predat je za štampu 15.10.2003. godine.

finicija/rekonstrukcija svih tradicionalnih političkih koncepata, metoda, ciljeva i napokon, ali ne i najmanje važno, naprotiv – sredstava političkog delovanja. Interes, moć, dominacija, rat, kategorije su, tvrdi se, jednog bivšeg modela međunarodno-političkog aktivizma, koji je definitivno pohranjen u starinarnici istorije, a njegovo mesto zauzeo jedan novi, utemeljen na afirmaciji mira i saradnje među narodima, planetarnom solidarizmu i humanizmu, odnosno koncepciji sveta kao „globalnog sela“, kako je svojevremeno utemeljivač komunikologije Maršal Makluan verbalizovao, odnosno metaforizovao svoju viziju, tehnički sve savršenijim i brojnijim sredstvima masovnog opštenja povezane i ujedinjene planetarne zajednice.

Kada je reč o unutrašnje-političkom planu, nastupajuće doba je retorički projektovano kao doba posvudašnje interiorizacije, odnosno univerzalizacije vrednosti koje su dosada predstavljale aksiološki supstrat jednog partikularnog političko-ekonomsko-kulturnog identiteta – identiteta društava/država evropskog Zapada i Amerike. Zapadna Evropa i SAD se, dakle, prepoznaju kao geografske¹ lokalizacije jednog seta političkih, ekonomskih i kulturnih vrednosti (demokratija, ljudska prava, slobodno tržište, multikulturalizam,...), koji bi nakon pobede nad svojim istočnim konkurentom, trebalo da posluži kao uzorni model rekonstitucije deformiranih kolektivnih, ali ništa manje i individualnih identiteta društava političko-ekonomski poraženog evropskog i, bar zasada nešto manje, evroazijskog i azijskog Istoka, odnosno da bude globalno normativizovan.² Istorija

¹ Ovde je, razume se, reč pre o simboličkoj i normativnoj nego o fizičkoj geografiji, geografiji čiji vrednosni koncepti („demokratski“, „liberalni“, „progresivni“, „humanistički“,... Zapad vs. „autoritarni“, „totalitarni“, „zaostali“, „varvarski“,... Istok) nastaju kao plod nekritičkog, odnosno selektivnog čitanja kako sopstvene (Zapadne), tako i tuđe (ne-Zapadne) političko-kulturne tradicije.

² Ovakvo viđenje posthladnoratovske svetske situacije se konceptualizuje („globalizacija“) kao, rečima Vere Vratuše Žunjić (2001) „samoevidentna naučna formulacija prirodnog zakona“. Autorka, doduše, ovu sintagmu koristi u pokušaju da pregnantno (i ne bez ironije) definiše u prvom redu neoliberalni koncept *ekonomske* „globalizacije“, mada bi se ona, besumnje, mogla valjano upotrebiti i u svrhu deskripcije neekonomskih – političkih, pa i kulturnih aspekata projektovanog „posvudašljenja“ sveta, odnosno načina njegove konceptualizacije. Viđenje tog krajnje složenog, protivrečnog i u pogledu konačnog ishoda sasvim nepredvidivog projekta/procesa, slično onom koje ima u vidu ova autorka (nekritičko, naivno-apologetsko, spram činjenica ignorantno, u krajnjoj instanci – neintelektualno) moguće je, kada je reč o domaćoj tekstualnoj produkciji, u najčistijem obliku prepoznati u tekstovima Jelene Đurić, socio-kulturne antropološkinje mlađe generacije.

time, tvrdi Frensis Fukujama (1999) dostiže svoj kraj, dugo traženi sopstevni *telos*, u smislu dokidanja mogućnosti da se bilo koji drugi, potencijalno konkurentski model društvenog organizovanja ikada više uspostavi kao valjana alternativa ovom pobedničkom.³ Zapadni svet, odnosno u prvom redu SAD kao njegov predvodnik, ili, rečima Semjuela Hantingtona, država-jezgro („core state“) oko kojeg se još uvek okuplja Zapadna civilizacija⁴, time dospeva u posed obaveze da izvrši tu istorijsko-prekretničku, odnosno istoriju-dokidajuću misiju, rukovodeći se u prvom redu, odnosno isključivo dobrobiti čovečanstva, to jest njegovog, politički, ekonomski i kulturno, još uvek neemancipovanog van-Zapadnog „ostatka“. Ključna kategorija, odnosno motivacioni faktor međunarodne politike, to jest njenih protagonista, više, tvrdi se, nije partikularni državni *interes*, već afirmacija

³ Preteče ove Fukujamine ideje moguće je prepoznati u stavovima predstavnika, šezdesetih godina proteklog veka vrlo popularne tzv. teorije konvergencije dva rivalska društveno-politička sistema (Herman Kan, Volt Rostov), kao i njenih docnijih izvedenica – teorije o postindustrijskom društvu (Alen Turen), odnosno kraju ideologije (Sejmur Martin Lipset, Danijel Bel) shvaćenom kao dezideologizacija visokorazvijenih kapitalističkih društava od svake, a pre svih drugih, liberalnom kapitalizmu potencijalno konkurentske ideologije. Ono što predstoji, pisao je već sredinom prošlog veka sasvim iskreno Martin Lipset, jeste planetarna univerzalizacija ideologije društva izobilja koja će se sprovesti sredstvima strasne i još uvek, dakako, ideološke borbe: „Ideologije i strasti više nisu potrebne za održavanje klasne borbe u stabilnim i bogatim demokratijama, ali su nesumnjivo potrebne na međunarodnom planu i pokušajima da se razviju slobodne političke i ekonomske institucije u ostalom svetu. *Ideološka klasna borba okončava se jedino na Zapadu.*“ (1958:504, kurziv M.R.) .

⁴ Ako se neposredno nakon okončanja Hladnog rata znaci nekoherentnosti zapadno-evropske i američke spoljne politike nisu još uvek uočavali dovoljno jasno, deceniju i po docnije, iz perspektive okončanja rata protiv Iraka i okupacije ove države od strane američko-britanske armade, sumnji u njeno postojanje više nema mesta. Taj događaj je uz to bio i uzročnik krupnih i definitivno obelodanjenih, a niz godina unazad tinjajućih i manje ili više uspešno amortizovanih unutarevropskih podela između kontinentalno-evropskog i anglo-evropskog Zapada. Da li je ta činjenica, kako tvrdi Robert Kagan (2003), izraz slabosti Evrope ili bar onog njenog, Ramsfeldovski rečeno „starog“, a Degolovski – evropsko-evropskog dela, njegove nespremnosti da participira sa SAD u onome što je nekada, kada je Evropa bila u poziciji globalnog hegemon, sama činila diljem sveta? Nije li ta „stara“, „evropska Evropa“ nalik nezahvalnom privilegovanom partneru koji ne uviđa da je ulazak u postistorijsko vreme bez nasilja i ratova, njemu omogućen upravo činjenicom da Americi, sa teretom obaveze „globalnog pravednika“ na leđima, taj ulazak još uvek nije moguć? Da li je slabost Evrope trajna, kako smatra Kagan ili je, kako predviđa Kaplan (2002), upravo Evropa budući, veliki i moćni rival Amerike? Ta i niz drugih pitanja iz istog problemskog polja, biće šire tematizovana u jednom od naših narednih radova.

i etabliranje *vrednosti*, što ovom globalno-političkom projektu, odnosno njegovom retoričkom samoprikazu obezbeđuje vrlo snažnu i zavidljivu *moralnu* auru. Apsolutna vojna i ekonomska nadmoć nad ostatkom čovečanstva⁵ u ovom kontekstu se tumače isključivo u ključu mogućnosti za realizaciju ove epohalne misije, između ostalih, i sredstvima ekonomskih pritisaka, odnosno sankcija i oružanih, tzv. *humanitarnih intervencija* (termin „rat“ je potisnut iz javne upotrebe). Moć se po prvi put samodefiniše kao „moć da“ a ne „moć nad“ i time posredno redefiniše i pojam političkog kao takvog, pojam čiji noseći sadržinski elemenat u svekolikom novovekovlju je predstavljala upravo moć kao nadmoć, odnosno „moć nad“.

Ovako bi u najkraćem glasila deskripcija globalnog „stanja stvari“ kakvo se, bar na nivou retorike ključnih aktera globalno-političke dinamike, uspostavlja i nastoji stabilizovati nakon okončanja Hladnog rata. No, verodostojnost jednom političkom projektu/procesu obezbeđuje samo samerljivost političkih „reči i dela“ njegovih protagonista. Da li se na planu međunarodne, to jest globalne politike čiji smo savremenici, ona može identifikovati, odnosno da li je početak XXI veka u tom smislu označio uspostavljanje istinskog, *metaretoričkog* novuma u novovekovnim, permanentno konfliktnim odnosima politike i morala, *novuma* koji bi, kao takav, izvesno je, bio od epohalnog značaja? U pokušaju da odgovorimo na to pitanje, razmotrićemo ključne moralno-vrednosne implikacije Zapadnog, to jest u prvom redu američkog, tretmana jugoslovenske krize na jednoj, i isto toliko dugog njenog ekonomskog i vojnog intervenisanja u područje Persijskog zaliva, okončano ovogodišnjim, drugim po redu u tom periodu, ratom („oružanom intervencijom“) protiv Iraka, na drugoj strani.

SAD i jugoslovenska kriza – između moralno-vrednosne retorike i realpolitike

Slučaj Zapadnog, to jest u prvom redu američkog stava, odnosno *aktivnog* tretmana, jugoslovenske krize i iz nje proisteklih događaja, koji su po mišljenju mnogih analitičara, uz krizu u Persijskom zalivu, u političko-bezbednosnom pogledu obeležili poslednju dece-

⁵ Vojni troškovi SAD u ovom trenutku nadmašuju zbirne troškove 12 sledećih, u pogledu vojne moći niže rangiranih zemalja.

niju XX veka u svetsko-istorijskim razmerama, čini nam se u pret-hodno naznačenom smislu egzemplarnim iz više razloga. Prvi i najkrupniji među njima sadržan je u činjenici da je razmerama svoje multietničnosti odnosno multikulturalnosti (sa određenim elementima kvalitativno višeg – interkulturalnog prožimanja, proisteklog iz činjenice etničke heterogenosti većeg dela njene teritorije), bivša SFRJ, mnogo pre nego bivša Čehoslovačka kao državna zajednica samo dva, uz to teritorijalno jasno razgraničena naroda ili, pak, Evroazijski Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (od kojih su mnoge nasilno pripojene toj komunističkoj imperiji) predstavljala, bar na nivou, možda i nevelikih potencijala – evropsku „Ameriku u malom“. Podsticanjem integrativnih, odnosno dekuražiranjem, blokiranjem i sankcionisanjem nedvosmisleno najavljivanih, a ubrzo potom i realizovanih dezintegrativnih/secesionističkih akata na njenim prostorima, kako, inače, tretiraju njima slične u nekim drugim delovima sveta (recimo, „savezničkoj“ Turskoj), rečju, iskrenim nastojanjima na njenom državnom očuvanju, SAD su mogle pružiti najverodostojniji mogući dokaz *autentične* privrženosti principima multikulturalnosti na kojoj i same u najvećoj meri počivaju⁶ i koju re-torički afirmišu kao jednu od nosećih u setu vrednosti-vodilja svoga spoljno-političkog aktivizma u protekloj deceniji. Pružile bi time i, podjednako važnu, potvrdu mogućnosti da je i na evropskim prostori-ma, oduvek insuficijentnim u pogledu kapaciteta za realizaciju tog normativnog ideala multinacionalnih društava, moguć opstanak, stabi-lnost i napredovanje jedne „Amerike u malom“. Konačno, ali ne i najmanje važno, naprotiv, takvim stavom (na koji su je, uostalom, i obavezivali svi pozitivni međunarodno-pravni akti, nastali kao plod vekovnih napora čovečanstva da pravno reguliše odnose među drža-vama i time unapredi stabilnost i mir u svetu), jedina preostala su-per-sila je mogla delovati dekuražirajuće i na sve druge, potencijalne i aktualne, secesionističke pokrete etničkih zajednica koje nisu žrtve kolonijalne vlasti, aparthejda ili strane okupacije⁷, i time istinski

⁶ I pored sve snažnijih tendencija isticanja partikularnih nacionalnih, reli-gijskih ili rasnih identiteta velikih grupacija stanovništva koje ih naseljavaju, SAD su još uvek, prvenstveno zbog načina na koji su nastale, jedinstven istorijski primer re-lativno dugog postojanja i kontinuiranog napredovanja jedne mega-države, u nacio-nalnom, konfesionalnom i rasnom pogledu „čovečanstva u malom“.

⁷ Pravo na secesiju se, prema važećim međunarodno-pravnim aktima, smatra legitimnim samo u tim slučajevima.

doprineti svetskom miru kao najvišoj vrednosti zajedničkog bivstvovanja na planeti.

No, II Jugoslavija je, ipak, ispostavilo se sa američkog stanovništva, *bila* suviše nekonforan državni okvir za multietničnost tih razmera, ali to *nije*, odnosno ne bi smela biti višegodišnjim međuetničkim ratom podeljena BIH, ta nekadašnja „Jugoslavija u malom“, u čiji unitarno-državni opstanak SAD investiraju ogromne diplomatske napore. Dakle, pravo na unilateralnu secesiju ex-jugoslovenskih *republika* od ostatka državne kompozicije iz američke perspektive *jeste* bilo nesporno demokratsko pravo (kakvo, inače, ne poznaje nijedan pozitivni međunarodno-pravni akt) ali takvo *nije* pravo, recimo, srpskog *naroda* (a jedino takva priznaju pomenuti akti) na secesiju od novouspostavljenih država Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Njegovi pripadnici, prognanici sa prostora nekadašnje Republike Srpske Krajine, iz američke vizure *nisu* bili žrtve etničkog čišćenja, najflagrantnijeg među svim oblicima ugrožavanja ljudskih prava, te stožerne vrednosti projekta političke „globalizacije“, ali to sasvim nesporno *jesu* bile albanske izbeglice sa kosmetskih prostora u vreme pravno nelegalne agresije, odnosno „humanitarne intervencije“ NATO, kakvi, opet, *nisu* bili srpski i svi ostali ne-albanski prognanici sa Kosova i Metohije nakon okončanja Agresije i dolaska „mirovnih“ trupa tzv. KFOR-a. Snažnom oružanom podrškom albanskim pobunjenicima isprovocirane i protiv njih usmerene akcije jugoslovenskih federalnih vlasti, koje su i bile neposredan povod za Agresiju, prema američkom nahođenju, *jesu* bile u domenu prekomerne i moralno netolerabilne („genocidne“) upotrebe sile i kao takve dostatne planetarne odmazde, a njihove žrtve – planetarne solidarnosti, kakve, inače, *nisu*, recimo i žrtve/silnici višedecenijskog i neuporedivo brutalnijeg tursko-kurdskog antisecesionističkog obračuna. Inače, istinski genocidne epizode iz sopstvene istorije (istrebljenje domorodačkog stanovništva) Amerika nikada nije bila spremna da sagleda ni kroz prizmu individualne a nekmoli kolektivne krivice, ali je uprkos tome gotovo celu deceniju istrajavala na surovim ekonomskim, političkim i kulturnim sankcijama prema SRJ, odnosno Srbiji, koje su, kako se tvrdilo, bile usmerene prema njenom („genocidnom“) režimu, a pogađale uglavnom njeno obično (uz to multietničko) stanovništvo, kao svojevrsan vid kolektivnog kažnjavanja za, inače proskribovanu i negiranu *kao takvu* – kolektivnu

krivicu, koje (dakle, nepostojeće), treba, kaže se, rasteretiti srpski narod Haškim sudskim procesima pojedincima iz njegovih redova za zločine počinjene tokom višegodišnjih međuetničkih ratova na prostorima nekada jedinstvene SFRJ,...

Svi ovi i brojni drugi primeri nedoslednosti i nekonzistentnosti američke spoljne politike prema jugoslovenskoj krizi, mogu biti valjano protumačeni jedino u ključu američkih *autentičnih*, javno neartikulisanih političkih motiva, zasnovanih na uglavnom netematizovanom, ali relativno lako čitljivom, *interesno* profilisanom real-političkom stanovištu. Odlučna da se tretirajući jugoslovensku krizu a) konformira stavovima i interesima ujedinjene Nemačke kao ekonomski najmoćnijeg i stoga najznačajnijeg evropskog partnera, b) povrati poverenja među islamskim svetom, snažno poljuljano višedecenijskim neprincipijelnim stavom prema palestinskom pitanju i brutalnim ratom protiv Iraka 1991 godine, c) državno fragmentuje nepokorni i samosvesni srpski a konsoliduje u tom delu sveta jedini bezuslovno lojalni-albanski faktor, u krajnjem d) izdejstvuje stvaranje više malih i međusobno na duži rok konfrontiranih država koje bi joj time, kao neophodnom „faktoru mira i stabilnosti“ obezbedile vrlo dugo vojno i ekonomsko prisustvo na tim, geopolitički značajnim prostorima, SAD su jasno obznanile da im cilj nije bio podrška državnom opstanku svog evropskog „alter-ega“, odnosno istinska afirmacija *vrednosti* založenih u taj eventualni čin, već politički menadžment ex-jugoslovenskom krizom na način koji će im, mimo svih međunarodno-pravnih normi i standarda, i s onu stranu moralno-vrednosne retorike kojom su ga pred domaćom i svetskom javnošću legitimizovale, obezbediti zaštitu i unapređenje sopstvenih državno-nacionalnih *interesa*, bez obzira na cenu koju će za to platiti svi ex-jugoslovenski narodi (u prvom redu srpski), ili bar oni koje su SAD u pojedinim fazama dugogodišnjeg krvavog raspada/razbijanja SFRJ, percipirale i tretirale kao svoje saveznike i štíćenike (Hrvati, Muslimani, Makedonci, Albanci). Ova američka spoljno-politička tehnologija, na jugoslovenskom slučaju demonstrirana jasnije nego na bilo kom drugom do tada, sadrži sve elemente jedne, sa etičkog stanovišta posmatrano, „prljave igre“, sasvim nesamerljive njenim proklamovanim moralno-vrednosnim motivima i u potpunosti kompromitujuće po njen svekolicke projekat navodne temeljne redefinicije/rekonstrukcije tradicionalnog modela međunarodne-političkog aktivizma.

SAD i Irak – politika vrednosti ili geopolitika nafte

Vrednosti su činile diskurzivnu matricu retoričke strategije obrazlaganja i legitimizovanja i gotovo jednoipodecenijskog američkog spoljno-političkog intervenisanja u područje Bliskog istoka, odnosno Persijskog zaliva, koje se, bar privremeno, okončalo ovogodišnjim, drugim po redu u tom razdoblju, ratom („oružanom intervencijom“) protiv Iraka – uspostavljanje poretka demokratije i vladavine ljudskih prava ugnjetenog iračkog naroda, odnosno uklanjanje diktatorskog režima, koji je, navodno, i u posedu oružja za masovno uništenje i u bliskim vezama sa terorističkom mrežom Al-Kaida, optuženom za terorističke napade na Njujork i Vašington septembra 2001. godine. Ni agenti američkih i britanskih obaveštajnih službi, ni inspektori UN nisu, međutim, mogli pružiti nijedan validan dokaz za ključnu među optužbama upućenim režimu Sadama Huseina. S druge strane, o posedovanju oružja za masovno uništenje, država poput Turske, Irana i pre svih drugih-Izraela, postoji bogata i verodostojna evidencija. Ipak ni Turska ni Izrael se nisu našli na američkom spisku država-članica „osovine zla“, koje će u predstojećem periodu biti meta američke intervencionističke spoljne politike, spisku formiranom, očigledno, prema kriterijumima geopolitičkog oportuniteta.⁸

Ono što je u javnom, ideal-političkom diskursu američkih zvaničnika ovom prilikom ostalo netematizovano, odnosno retorički kamuflirano, biva, međutim, kao *autentični* motiv američke politike prema Iraku, sasvim transparentno u diskursu američkih geopolitičkih realista. A jednolični, ali nepotkupljivi jezik brojki prezentovanih u njihovim dokumentima, govori sledeće. Irak je u posedu drugih po veličini naftnih rezervi u svetu, procenjenih na 112 milijardi barela.⁹ Još neispitane zalihe procenjuju se na dodatnih 220 milijardi barela. Irak, takođe, ima i utvrđenih 110 biliona i dodatnih, još neispitanih, 150 biliona kubnih metara prirodnog gasa (*Us Energy Information Administration, Country Analyses Briefs, Iraq*, mart

⁸ O tome opširnije videti u Whomley (2003) i Klusmeyer & Suhrke (2002).

⁹ Američkim naftnim kompanijama je odlukom Huseinovog režima, niz godina unazad bio zaprečen pristup iračkoj nafti. Iako kotirana ispred Iraka u pogledu naftnih rezervi kojima raspolaže, Saudijska Arabija je, zbog zavisnosti od koordinacije cena nafte u OPEK-ovom kartelu čiji je član, za SAD u ovom trenutku manje zanimljiva od Iraka kao cilj „antiterorističke“ kampanje.

2002, prema: Iveković, 2003¹⁰). Pre zalivskog rata 1991. iračka proizvodnja iznosila je 3,5 miliona barela, a sada je 1,7 miliona barela, dnevno. Centar za globalne energetske studije (CGES) procenjuje da, ekonomski rehabilitovan i oslobođen sankcija, Irak može da poveća svoje energetske kapacitete u roku od 5-6 godina na preko 8 miliona barela, pa čak i da dostigne 10 miliona barela, a teoretski i 12 miliona barela, dnevno (Chalabi 2000: 1) i tako nadmaši sadašnju proizvodnju u Saudijskoj Arabiji. S druge strane, iako drugi po veličini proizvođač prirodnog gasa i na trećem mestu po proizvodnji nafte, SAD uvoze oko 10 miliona barela nafte dnevno, odnosno 52% svoje ukupne potrošnje. Prema predviđanjima Američke administracije za informacije o energiji (EIA) dnevni uvoz će do 2020. godine iznositi ukupno 17 miliona barela, odnosno 65% potrošnje. Neki stručnjaci procenjuju da sa sadašnjim odnosom proizvodnje i potrošnje u SAD, domaće zalihe nafte mogu da potraju još samo 10 godina. „Fundamentalna neravnoteža između ponude i potražnje definiše energetske krize naše nacije (...) *Ova neravnoteža, ukoliko dozvolimo da se nastavi, neizbežno će podriti našu ekonomiju, naš životni standard i našu bezbednost. Ali u našoj moći je da to promenimo.*“ (National Energy Policy, 2001; VIII, kurziv M.R.) – ovim rečima završava se dokument Nacionalne grupe za razvoj energetske politike, poznatiji kao „Čejnjev izveštaj“¹¹, objavljen u maju 2001. U Izveštaju se, takođe, naglašava da će bliskoistočni proizvođači nafte „ostati centralne figure svetske naftne bezbednosti“ (samo Saudijska Arabija poseduje najmanje 25%, a moguće i preko 30%, a Iran, Irak, Kuvajt i Ujedinjeni Arapski Emirati po 8-11 % svetskih zaliha nafte) i da će „Persijski zaliv biti glavna meta američke energetske politike, ali će angažovanje SAD biti globalno“¹², s posebnim naglaskom na već postojeće, ali i nove regione koji će imati veliki uticaj na globalni energetske balans.“ (Ibid, 8-15) O ovom poslednjem se detaljno govori u dokumentu pod rečitim naslovom *Nacionalna bezbednosna strategija SAD* objavljenom godinu dana

¹⁰ Većina podataka korišćenih u ovom delu rada, preuzeta je iz navedenog teksta.

¹¹ Ovaj visoki zvaničnik američke administracije bio je, takođe, i predsednik radne grupe koja je 16 meseci kasnije razrađivala dokument o bezbednosnoj strategiji SAD. Inače, pre nego što su došli na sadašnje položaje, i Džordž Buš i Dik Čejni bili su duboko involvirani u poslove sa naftom.

¹² Prema mišljenju većine analitičara i prošlogodišnja američka „intervencija“ u Avganistanu imala je nespornu „naftnu“ dimenziju.

kasnije, kao i u surovo iskrenom izveštaju o *Projektu za novi američki vek*, objavljenom u septembru 2000, u kojem je iznet nacrt zvanične *Strategije*.

Ono za šta je u pomenutom izveštaju procenjeno da je u domenu američke moći da učini, i učinjeno je, odnosno činjeno proteklih, više od deset godina, a finalizovano proletošnjim dvomesečnim ratom kojim je oboren režim Sadama Huseina, a Irak okupiran. Trenutni i, razume se, nepotpuni bilans „troškova“ (uglavnom, dakako, samo na strani poraženog) je sledeći: u potpunosti razorena najmnogoljudnija zemlja arapskog sveta, broj civilnih žrtava koji nikada neće biti sa sigurnošću utvrđen¹³, ekonomski destabilizovan ceo region i dodatnim nadahnućem opskrbljene fundamentalističke i ekstremističke snage širom islamskog sveta¹⁴. Demarkaciona linija između domena dopustivih i domena nedopustivih postupaka i praksi i ovoga puta je pomerena duboko u domen nedopustivog. A permisivizam kao (kvazi)vrednosno stanovište nužno vodi licemerju i samozavaravanju, „*licemerju kod nekih koji još imaju ponekad dileme, i samozavaravanju kod većine ostalih kod kojih je upitnost umrla.*“ (Babić, 2001:106, kurziv M.R.).

¹³ Prema relativno verodostojnim procenama, broj žrtava američko-britanskog ekonomskog i vojnog intervenisanja u područje Persijskog zaliva u protekloj deceniji, samo među stanovništvom dečjeg uzrasta, iznosi preko 1 000 000. S druge strane, gotovo zanemarljiv broj žrtava među američkim i britanskim vojnicima, beleži se vrlo pedantno i sistematično. Ljudski život se, dakle, tretira kao nesporna vrednost samo kada je reč o životu sopstvenih građana. Životi onih, zarad čijih ljudskih prava se, navodno, i interveniše, tretiraju se, i u retoričkom i u praktičkom smislu, kao „kolateralna“ i manje-više beznačajna „šteta“. Ako je, doista, kako je tvrdio Giddens (1998:70) savremena liberalna država „država bez neprijatelja“, to je, s pravom upozorava Grigoris Ananiadis (2002) stoga što odbija da ih kao takve prizna.

¹⁴ Broj američkih vojnika-žrtava terorističkih napada širom Iraka koje su izveli uglavnom teroristi iz drugih islamskih zemalja, pola godine nakon okončanja rata premašio je broj stradalih u ratnim operacijama. Tu činjenicu jedna visoka zvaničnica američke administracije tumači kao rezultat „đavolovog savezništva između ostataka Sadamovog režima i terorista-stranaca“ koji, precizira Džordž Buš, stižu iz Irana i Sirije, država koje su i pre početka rata protiv Iraka bile markirane kao sledeće mete „antiterorističke“ kampanje. U Bušovom, geopolitički jasno konformiranom stavu, kao „đavolovi saveznici“ ne pominju se Turska, Egipat, Jordan, Čečenija, ili, pak, Albanija, o čijim logorima za obuku Al-Kaide postoji mnoštvo vrlo uverljivih dokaza. Strani teroristi u Iraku su, zapravo, pojedinci iz čitavog islamskog sveta koje je CIA niz godina obučavala i izdašno finansirala njihovu borbu protiv Sovjeta u okupiranom Avganistanu.

Ukoliko, istrajavajući na realizaciji svojih, u geopolitičkom diskursu jasno definisanih i pozitiviranih ciljeva, SAD i uspeju da u ciljnom regionu etabliraju i stabilizuju neku od političko-kulturnih vrednosti kojima su opravdavale brutalno ekonomsko i vojno intervenisanje u njega (demokratske političke procedure, parlamentarni sistem vlasti,...), ta činjenica ima status „kolateralne“ dobiti¹⁵, značajne samo u meri u kojoj, eventualnim instaliranjem kooperativnog, „savezničkog“ režima, doprinosi realizaciji onih primordijalnih – *interesnih* motiva za njihov angažman u tom delu sveta. Iz tih razloga SAD u ovom trenutku i oklevaju sa okončanjem okupacije Iraka, odnosno prenošenjem ovlašćenja na lokalne organe vlasti koje bi trebalo izabrati, a na čemu uporno insistiraju njihovi evropski sagovornici. Psihološka (a i svaka druga) distanca iračkog naroda od svrgnutog režima (u prvom redu s obzirom na način na koji je svrgnut i cenu koja je za to morala biti plaćena) još uvek je, prema američkoj proceni, nedovoljno velika i snažna da da bi mogla garantovati izbor, prema američkim interesima tolerantnog i na njihovoj realizaciji kooperirajućeg, novog režima. Takvi režimi su *a priori* abolirani od optužbi za sva eventualna docnija ogrešenja o vrednosti koje aktualna super-sila javno afirmiše kao *jedine* motive svoga angažovanja na njihovom instaliranju, i ostaju takvi sve dok demonstriraju očekivanu i željenu meru kooperativnosti i „savezništva“. Traumatična iskustva građana Srbije sa postmiloševićevskom, odnosno DOS-ovskom praksom demokratije, daju dodatnu uverljivost ovom zapažanju o autentičnom karakteru američkog političkog, ekonomskog i vojnog („humanitarnog“) intervenisanja u geopolitički joj značajne delove sveta odnosno globusa. Flagrantno kršenje gotovo svih znanih principa demokratije, kodifikovanih i nekodifikovanih zakona parlamentarnog političkog života, a u poslednjih nekoliko meseci i „vrednosti nad vrednostima“ američkog spoljno-političkog novogovora –

¹⁵ To, dakako, ne znači da ta dobit pobednika ne može biti i dobit za poraženog, odnosno da se njihovi interesi, bar u jednom trenutku, nisu preklapili. No, da li bi poraženi da je mogao da bira, pristao da plati toliku cenu (recimo, u ljudskim životima kao najvišoj, budući nenadoknadivoj, žrtvovanoj vrednosti) za nešto što će se isplatiti verovatno tek na dugi rok, to jest ne njemu lično? Čak i pod pretpostavkom da je odgovor na ovo pitanje potvrđan, on ne bi mogao da promeni ništa bitno na autentičnoj kakvoći motiva onih koji su, navodno, intervenisali zarad dobrobiti poraženog, kakvoći koja, izvesno je, *nije* altruistička.

ljudskih prava, u miloševićevsko doba bi sasvim sigurno, i pojedinačno a nekmoli zbirno uzeto, bilo dovoljan razloga za surovu ekonomsku i vojnu odmazdu prema njegovom režimu, odnosno stanovništvu Srbije. U postmiloševićevskoj, „savezničkoj“ Srbiji, odnosno izvanjskoj percepciji političkih dešavanja u njoj, sve to je, međutim, povod samo za sporadična oglašavanja uglavnom *evropskih* institucija i foruma, odnosno tzv. nevladinih organizacija za zaštitu ljudskih prava i još malobrojnije reakcije zvaničnika pri američkim misijama u Beogradu, upućene uglavnom domaćoj – *srbijanskoj* javnosti. Brojnim, dosada stečenim razlozima za ovakvu, „rečitu“ toleranciju prema aktualnom srpskom političkom establišmentu, odnosno neaktiviranje političkog „štapa“, ako već ne udeljivanje „šargarepe“¹⁶ (odustajanje od svih, pa i racionalnih državno-teritorijalnih ciljeva, pristanak na arbitražu američkih diplomatskih predstavnika u gotovo svim, pa i najsitnijim političko-kadrovskim pitanjima u Srbiji, prepuštanje privredno-ekonomskih tokova u zemlji pravcima koje utvrđuju nominalno međunarodne ekonomske i finansijske institucije pod faktičkim patronatom SAD¹⁷, saglasnost s predlozima za reformu vojnih snaga zemlje prema standardima nametnutim od strane NATO,...), proteklih meseci je pridodat još jedan – jasno iskazan pristanak na javno netematizovanje istinskih unutrašnjepolitičkih razloga za nedavno brutalno smaknuće prvog srbijanskog postmilo-

¹⁶ U novijoj literaturi teško je pronaći otvoreniju i nedvosmisleniju apologiju ovog ozloglašenog principa Zapadne, u prvom redu američke spoljne politike (izvorno primerenog odnosu čoveka i životinje) od one koju prepoznajemo u sledećim rečima: „Metaforično delovanje metode ‘štapa i šargarepe’ samo je šaljiv primer ozbiljne teze o postojanju opštih antropoloških principa. Praksa potvrđuje da ih je veštom manipulacijom u uobičajenim okolnostima moguće dobro iskoristiti. Naravno, ponekad dolazi do zastoja jer se iskorišćavani umori od jurenja za šargarepom koja na štapu uvek izmiče. Da bi se zastoj otklonio, često je nakon malo odmora dovoljno ponovo mahnuti šargarepom, a štap je delotvorniji ako ne mora da se primeni.“ (Đurić, J., 2002, 107). Ostavljajući ovom prilikom po strani konsternirajuću jezičko-stilsku dimenziju izrečenoga, vredi imati na umu da autorka, inače, slovi za eksperta za probleme vrednosti, što čudovišnost navedenog stava čini još frapantnijom. Nasuprot ovoj, uporediti briljantnu analizu moralno-vrednosnih aspekata ove Zapadne spoljno-političke strategije, uveliko demonstrirane u doba anglosaksonskog kolonizovan-ja „novih svetova“ u: Koprivica (1999).

¹⁷ Indikativne su u tom smislu reči nedavno (ne)izabrane guvernerke NBS, koja je na pitanje novinara kako komentariše krajnje spornu, odnosno mnoštvom činjenica osporenu podršku skupštinskih poslanika njenom postavljenju na novu funkciju, odgovorila: „*Ja imam podršku Međunarodnog monetarnog fonda.*“ (kurziv M. R.)

ševičevskog premijera (ultimativno nametnuta, a potom uporno iznuđivana saradnja sa Haškim tzv. tribunalom, u čijem osnivanju, finansiranju i radnom profilisanju, pretežnu ulogu imaju SAD¹⁸). No, ni taj najnoviji gest političke „dobre volje“ srbijanskih zvaničnika nije, ipak, bio dovoljan da prevenira efekte najavljenog nepristajanja na, pred sopstvenim javnim mnjenjem (ili, što je za dotični rezim mnogo značajnije- biračkim telom) u ovom trenutku, iz razloga sadržanih u prethodno navedenoj činjenici, moralno neodbranljiv akt potpisivanja bilateralnog sporazuma sa SAD o neizručivanju njenih građana novoosnovanom Međunarodnom („Rimskom“) sudu za ratne zločine. A efekti tog nepristajanja su uskraćivanje već obećane američke finansijske pomoći za reformu srpsko-crnogorskih oružanih snaga. Za SAD, dakle – još jednom je to potvrđeno- ne postoje, *apsolutni* saveznici. Takvima bi ih učinila samo apsolutna, odnosno bezuslovna i vremenski neograničena, a po onog ko je praktikuje samodestruktivna lojalnost ovoj super-sili, kakva je, uostalom, i antiteitička – principijelistički motivisana konfrontacija sa njom. Tragična sudbina miloševićevske Srbije samo je jedna u nizu sumornih istorijskih potvrda aktualnosti ovog davnašnjeg uvida.¹⁹

SAD i svet nakon Hladnog rata – novi izazov antropološkom optimizmu

Svaka istorijska epoha socio-političkih promena globalnih razmera (a slom komunizma, odnosno kraj Hladnog rata i propast bipolarne strukture svetske političke moći, to, svakako, jesu) nanovo postavlja pred ljudsku vrstu pitanje sopstvenih mogućnosti i ograničenja, dilemu o tome da li nesumnjivi tehničko-tehnološki napredak

¹⁸ Dan nakon što je u Skupštini Srbije pokrenuta rasprava o izglasavanju nepoverenja republičkoj vladi, jedan visoki zvaničnik američke administracije je izjavio da jedino čega se ova plaši u slučaju prevremenih izbora u Srbiji jeste „dolazak na vlast političke garniture koja bi promenila već uspostavljeni kurs u saradnji sa Haškim tribunalom i sa NATO-om.“ To će, drugim rečima, biti ključni, a verovatno (kao i dosada) i jedini kriterijum kojim će se meriti, odnosno procenjivati njena „demokratska“ i „reformska“ orijentacija.

¹⁹ „Božansko i ljudsko pravo, poštovanja vrijedna prošlost, krvno srodstvo, vjernost, čast, hrabrost – sve to u doba politike sile jest doduše nešto, ali samo od sebe više nema učinka. Sve to stječe djelotvornost jedino ako udovoljuje uvjetima moći.“ (Volkman-Schluk, 1977, 37)

čovečanstva nužno biva praćen njegovim moralnim napredovanjem, odnosno pruža li istorija ikakvo verodostojno svedočanstvo o praktičnoj zasnovanosti optimistički intonirane koncepcije ljudske prirode, položene u temelje progresističke filozofije istorije, ili, naprotiv, uporno dodaje na uverljivosti realističnijim ali pouzdanijim koncepcijama čovekove suštine, smisla i svrhe njegovog Zemaljskog hoda kroz Vreme. Izražavajući svojevremeno, u svom znamenitom pismu Ajnštajnu, sumnje u zasnovanost globalne nade investirane u krupne društvene promene koje su početkom veka zahvatile prostore evroazijskog Istoka, Frojd, između ostalog, piše i sledeće: „Prethodno su se (boljševici, prim. M. R.) najbrižljivije naoružali i svoje pristalice drže na okupu u najmanju ruku mržnjom prema svima koji im ne pripadaju.“ (1986, 375) Ne prepoznaju li se ovi likovi sa Frojdove slike s početka proteklog stoleća i u današnjim, „brižljivo naoružanim“ i samoproklamovanim navestiteljima i Prometejima „novoga doba“, koji se od svojih prethodnika iz prošlosti razlikuju samo po količini i ubojitosti onoga čime su se naoružali i uz čiji zloguki zveket, sa krinkom globalnih pravednika i izbavitelja čovečanstva, a sa motivacijom beskrupuloznih real-političkih pragmatista, lišeni svakog ozbiljnog rivala, kreću u svoje pohode na svet?²⁰ Ako je, kako tvrde neki autori (Krauthammer, 1990/91), posredi tek „unipolarni momenat“ svetske istorije, a ne stabilan i izgledan unipolarni svet, ne traje li taj „momenat“, ipak, dovoljno dugo da bi njegov ključni globalni akter mogao da samoreflektuje sopstvenu poziciju kapricioznog i beskompromisnog istrajavanja na sopstvenom interesu²¹, koje u jednom trenutku gotovo zakonomerno postaje samorazorno po onoga ko ga praktikuje, budući da među njegovim žrtvama kumulativno stvara kritičnu masu nemoćnih očajnika, spremnih da dodaju soptvenu kariku lancu pokrenutog nasilja²², koje, dobijajući na taj način sve šire

²⁰ Tu smesu mesijanskih elemenata karakterističnih za onu drugu, poraženu, „real-socijalističku“ doktrinu političko-ekonomske organizacije društva, s jedne, i pobedničkog sistema ogoljenih i ničim sputanih interesa, s druge strane, Vladimir Cvetković (2001) imenuje jednim neobičnim ali efektivnim neo-logizmom – „real-liberalizam“.

²¹ Ne bez valjanih razloga, Sloterdijk (2003) predlaže da se američka spoljno-politička tehnologija imenuje real-infantilizmom, pre nego realpolitikom.

²² Sasvim respektabilan je broj autora koji terorističke napade izvršene na Njujork i Vašington 11. septembra 2001. godine tumače upravo u tom ključu, dakle kao revanšističke akte višedecenijskih žrtava američke spoljne politike koji su toga dana pribegli samo onome čime se, po rečima Noama Čomskog, (2003) Amerika rutinski služila u ostatku sveta niz decenija unazad.

razmere i angažujući sve razornija sredstva²³, postaje pretnja globalnom opstanku, a time i opstanku onih koji su ga inicirali. Spasavati čovečanstvo američkog hegemonijalnog unilateralizma u međunarodnim odnosima, u ovom trenutku znači, dakle, spasavati i Ameruku sebe same, *i vice versa*. „Dovoljno sam ciničan – piše Piter Her (Hare, 2003) – da poverujem da će se to dogoditi samo ako Evropa dovoljno investira u sopstvenu vojnu moć i na taj način uspostavi kontratežu američkoj.... Na žalost, na sadašnjem stadijumu razvoja svetske civilizacije još uvek nema životne alternative starovremenskom 'balansu (vojnih) snaga'. Balans ekonomske moći je neophodan, ali ne i dovoljan. Balans vojne moći je nužan, takođe.“

Možda nije neophodno biti cinik da bi se dospelo do ovakvog zaključka. Dovoljno je biti antropološki realista.²⁴

Literatura

Ananiadis, Grigoris, „Karl Šmit na Kosovu ili rat uzet ozbiljno“, u: *Republika*, br. 308-309.

Babić, Jovan, (2001), *Moral i naše vreme*, Prosveta, Beograd.

Čomski, Noam, „Intervju“, www.b92.net

Đurić, Jelena, (2002), „Neki antropološki aspekti globalizacije“, u: *Filozofija i društvo*, XIX-XX.

Frojd, Sigmund (1998), *Budućnost jedne iluzije*, Naprijed, Zagreb.

Fukujama, Frensis, (1999) *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica.

Giddens, E., *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, 1998, Cambridge Polity

Hantington, Semjuel, (1999) *Sukob civilizacija*, CID, Podgorica.

Hare, Peter, „The American Mind“, www.sac.org.yu:7080/sac/tribina/Predavanja/trib002/tekst

Iveković, Ivan, „SAD, Irak i geopolitika nafte“, *Republika*, br.308-309.

²³ Istine radi, najrazornija među njima do sada je upotrebila upravo Amerika (i jedino ona!) u svom završnom obračunu sa Japanom krajem II svetskog rata (nuklearna razaranja Hirošime i Nagasakija). Stoga su njena upozorenja da bi u rukama bliskoistočnih i azijskih naroda, takva ista oružja mogla biti upotrebljena na manje racionalan i manje kontrolabilan način, licemerna i – što je po njen, vrednosno intoniran projekat političke „globalizacije“ sveta još pogubnije – rasistička.

²⁴ „Moć kao takva jest tendencija prema još većoj moći, i stoga je ona u samoj sebi neograničena. Mjera, granica i cilj ne nalaze se u njoj samoj, nego joj se moraju postaviti izvana.“ (Volkman-Schluk, Ibid, 43)

- Kagan, Robert, „Moć i slabost“, www.nspm.org.yu
- Kennedy, Paul (1981), *The Rise and Fall of the Great Powers*, London, Fontana Press
- Klusmeyer, Douglas & Suhrke, Astri, „Comprehending „Evil“: Challenges for Law and Policy“, in *Ethics and International Affairs*, Vol. 16, No. 1
- Koprivica, Časlav (1999) „Srbi i Zapad – zašto smo u ratu?“, u: *Nova srpska politička misao* (specijalno izdanje „Srbija i NATO I“)
- Krauthammer, Charles, „The Unipolar Moment“, in *Foreign Affairs* Vol. 70, No. 1.
- Kuplan, Charles, A., *The End of the American Era: US Foreign Policy and the Geopolitics of the Twenty-first Century*, Knopf, 2002.
- Lipset, Seymour, Martin, *Politički čovek*, Rad, Beograd.
- Sloterdajk, P. (2003), „Odgovor Ramsfeldu“, www.nspm.org.yu
- Volkman-Schluk, Karl Heinz (1977), *Politička filozofija*, Zagreb, Naprijed.
- Vratuša, Žunjić, Vera (2001), „Tumačenja globalizacije i interesi društvenih aktera“, u: *Globalizacija i tranzicija*, IDN, Beograd
- Whomley, John, (2002), „Bush’s Axis of Enemies“, in: *The Humanist*, Vol. 62, No.4.

Mirjana Radojičić

*PAX AMERICANA – THE ORDER OF VALUES
OR THE CHAOS OF INTERESTS*

Summary

The nature of the international politics, after the Cold War directed by the U.S. as the only current super-power, are considered in the text. The author’s intention is to stress the main points of divergence between moralistic-valuable rhetoric and the foreign policy practice of the U.S. In that sense, the examples of the American stand, i.e. the active treatment of the Yugoslav crisis, on the one hand, and the crisis in the Persian Gulf, on the other hand, are considered. The author’s conclusion is that the foreign policy of the only current super-power is still directed by interests rather than by values. In the concluding part, the author presents an anthropologic arguments in favor of reestablishing the “balance of power” as the only guarantee for peace and stability of the world.

Key words: values, interests, international politics, international relations, “globalization,” the Yugoslav crisis, the war against Iraq.